

KAZAKİSTAN RUSYA BELARUS GÜMRÜK BİRLİĞİ ANLAŞMASININ KAZAKİSTAN'IN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE ETKİSİ

Osman BARAK*

Murat ABUTALİPOV

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

ÖZ

Gümrük Birliği, üye ülkelerin arasındaki ticarete her türlü gümrük vergisi ya da eş etkili vergi, resim, fonlar ve benzerler ile her türlü miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı, üçüncü ülkelere yönelik ortak gümrük tariflerinin uyguladığı bütünleşme modelidir. Gümrük birliklerine üye ülkeler arasında gümrük vergilerin kaldırılması ve serbest ticaret alanının genişlemesi sonucunda refahı artırıcı gelişmeler olduğu gibi, üçüncü ülkelere karşı uygulanan gümrük vergileri nedeniyle refahı azaltıcı etkinler de oluşabilmektedir. Bu çalışmada, Kazakistan Rusya ve Belarus arasındaki Gümrük Birliği anlaşmasının, Kazakistan'ın dış ticareti üzerine etkisi araştırılmıştır. Çalışmada, Kazakistan'ın dış ticaret verileri Gümrük Birliği öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı döneme ayrılarak test edilmiştir. Bu amaçla, gümrük birliği öncesi dönem için 2004-2009 yılları verileri, gümrük birliği sonrası dönem için de 2010-2015 yıllarına ilişkin verileri ayrı ayrı tasnif edilerek analiz edilmiştir. Araştırma sonucuna göre, Kazakistan, Rusya ve Belarus arasındaki Gümrük Birliği anlaşmasının, Kazakistan'ın dış ticaretine pozitif bir etki yapmadığı kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Kazakistan-Rusya-Belarus Gümrük Birliği, Kazakistan'ın Dış Ticareti, Ekonomik Entegrasyon

THE EFFECT OF CUSTOMS UNION AGREEMENT KAZAKHSTAN RUSSIA BELARUS ON FOREIGN TRADING OF KAZAKHSTAN

ABSTRACT

Customs Union is an integration model that restrictions in each kind of amount are abolished with each kind of customs tax between member countries or with equivalent tax, due, funds and likewise, common customs tariffs are applied on third countries. There would be developments to increase prosperity for customs unions as a result that customs taxes between member countries are abolished and free trading areas are expanded and also there would be actives to decrease prosperity due to customs taxes which are applied to third countries. On the study, the effect of Customs Union agreement between Kazakhstan, Russia and Belarus on Kazakhstan's foreign trading has been searched. On the study, Kazakhstan's foreign trading data has been tested in two separate period as before and after Customs Unions. With this purpose, data of 2004-2009 period for the previous of customs union and data related to 2010-2015 years for the later of customs union have been analyzed as being classified separately. According to the result of this research, it has been concluded that there is not a positive effect of Customs Union Agreement between Kazakhstan, Russia and Belarus on Kazakhstan's foreign trading.

Keywords: Customs Union, Customs Union Between Kazakhstan-Russia-Belarus, Kazakhstan's Foreign Trading, Economic Integration

* osmanbarak@yahoo.com

GİRİŞ

Gümrük birliği, taraf ülkelerin aralarındaki ticaretin her çeşit tarife ve eş değer vergiden muaf bir biçimde gerçekleşebildiği ve tarafların, birlik dışında kalan ülkelere yönelik olarak da ortak bir gümrük tarifelerini benimsedikleri bir ekonomik bütünleşme modelidir (Gümrük Müsteşarlığı, 2011) Başka bir ifadeyle Gümrük birliği, malların tek bir gümrük alanı içinde, herhangi bir engelle karşılaşmaksızın bütünsel ya da kısmî (belirli kotalar dahilinde) olarak serbestçe dolaşabilmeleri ve anlaşmaya konu olan tarafların üçüncü ülkelere yaptıkları ithalata aynı dış tarife ve aynı ticaret politikasını uygulamaları demektir. En genel ifadeyle Gümrük birliği, taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tarifelerin kaldırıldığı ve ayrıca, birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, ortak gümrük tarifelerinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon çeşidi olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 2004).

Gümrük birliğinin sınırları içinde, malların hiç bir engellemeyle karşılaşmadan serbest dolaşımı esastır. Bu nedenle, gümrük birliği tarafları arasında herhangi bir ayırmacılığın ortaya çıkmasının önlenmesi ve ortak rekabet kuralları ile ortak ticaret politikalarının geliştirilmesi de gerekmektedir. Ancak bu çerçevede birlik üyeleri, serbest rekabet ortamında, eşit koşullarda üretim ve ticaret yapabileceklerdir.

Bu çalışmada, gümrük birliği kavramı, gümrük birliğinin etkileri, Kazakistan Rusya Belarus Gümrük Birliği anlaşması ve bu anlaşmanın Kazakistan'ın dış ticareti üzerine etkisi incelenmektedir.

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN ETKİLERİ

Gümrük birliklerinde üye ülkeler arasında gümrük tarife duvarlarının kaldırılması ve serbest ticaret alanlarının genişlemesi sonucunda refah artırıcı gelişmeler olduğu gibi, üçüncü ülkelere karşı uygulanan gümrük duvarları nedeniyle refah azaltıcı etkenler de oluşabilir. Tam rekabet piyasasının geçerli olduğu bir dünya piyasasında optimum refaha ulaşmak için en iyi yol Pareto optimumudur. Fakat gümrük birliklerinde (dışa karşı uygulanan gümrük tarifeleri sebebiyle) optimum refaha ulaşmak söz konusu olamaz. Burada refahın arttırılması söz konusudur. Bu da "ikinci en iyi durum" teorisinin içinde değerlendirilebilir (Doğan, 2004).

Gümrük birliğinin ekonomik etkileri temelde kaynak dağılımı üzerinde görülür. Kaynak dağılımı etkisi statik etkiler ve dinamik etkiler olmak üzere ikiye ayrılır. Statik etkiler gümrük birliğinin milli gelir üzerindeki bir defalık etkisidir. Dinamik etkiler ise milli gelirin büyüme hızı üzerinde kendini gösteren etkileridir (Yıldırım ve Dura, 2007:142).

Gümrük Birliğinin Statik Etkileri

Statik etkiler, gümrük birliği kurulması sonucu, birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı şeklinde ortaya çıkan etkileri içerir. Statik etkileri ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkileri şeklinde inceleyebiliriz. Ticaret yaratma etkisi pahalı yerli üretimin diğer üyeden gelen ucuz ithalatla ikame edilmesi şeklinde tanımlanabilir. Ticaret yaratma etkisi, pahalı yerli üretimde kullanılan kaynakların daha verimli alanlara aktarılmasını sağlar. Ticaret saptırma etkisi başlangıçta Gümrük Birliği dışından gelen ucuz ithalatın yerini birlik içindeki pahalı ithalatın alması olarak tanımlanır. Ticaret saptırma ise pahalı üretim yapan sektörlerle kaynak aktarımına neden olur. Ticaret saptırma etkisi refahı azaltırken ticaret yaratma refahı artırır (Yıldırım ve Dura, 2007:142-143). Gümrük birliğinin statik etkileri, üretim etkisi, ticaret etkisi, tüketim etkisi ve gelir dağılımı etkisi olarak sınıflandırılabilir;

Üretim Etkisi: Gümrük birliği kurulunca, birlik içindeki bazı üretim birimleri, gümrük tarifelerinin kaldırılması dolayısıyla, bazı girdileri daha ucuza alabilir. Böylece üretim artabilir. Diğer taraftan, gümrük tarifelerinin birlik üyeleri arasında kalkması sırasında, daha önce üçüncü ülkelerden düşük maliyetle alınan bazı mallar, daha yüksek maliyetle birlik üyelerinde alınacağından maliyetler yükselir; bu da üretim azalışına neden olur (İyibozkurt, 1996:6).

Ticaret Etkisi: Anlaşma gereği kısa dönemde birlik içi ülkeler arasında ticareti kısıtlayan engeller ortadan kaldırıldığı ve birlik dışı ülkelere karşı gümrük duvarları devam ettiği ya da oluşturulduğu için birlik içi ülkelere ticaret artarken birlik dışı ülkelere ticaret azalabilir. Bu da ticaretin birlik dışından birlik içine kaymasına ve dolayısı ile ticaretin saptırılmasına neden olur. Buna uygulamada ticaret saptırıcı etki denir. Uzun dönemde ise, birlik ülkeleri ile birlik dışı ülkeler arasındaki ticaret artabilir. Örneğin birlik üyeleri, birlik kurulduktan sonra daha fazla büyüme gösterip, gelirleri daha hızlı artmışsa, ithalat talepleri artacak ve ticaret hacmi, eskiye göre büyüyecektir. Birlik içinde bu ve benzeri şekilde ticaretin artmasına ticaret yaratıcı etki denir (Doğan, 2004).

Tüketim Etkisi: Gümrük birliklerinin kurulması sonucu oluşan entegrasyon içindeki üyelerin ekonomik yapılarında bir uygunluk varsa, birleşmenin tüm üyelerin lehine olacağı ve üye ülke vatandaşlarının gelirlerinin artacağı, gelir artışının talebi kamçılacağı ve daha çok tüketime fon aktarılacağı düşüncesine dayanır. Bu duruma, birlik içinde malların ucuzlaması etki yaptığı gibi üye ülke vatandaşlarının üretim etkisi nedeniyle gelirlerinin artması da etki yapmaktadır.

Gelir Dağılımı Etkisi: Ticari birliklerin kurulması sonucu ticaret yaratma etkisi nedeniyle birlik içine kayan ekonomik faaliyetler birlik içindeki üyelerin üretiminin artmasına ve bunun sonucu olarak gelirlerin artmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan ticaret saptırma etkisi nedeniyle üçüncü ülkelerin mallarına olan talep düştüğünden üretim azalacak ve bunun sonucu olarak bu ülkelerin gelirleri düşecektir. Birlik üyelerinin gelirlerinin artmasına karşın üçüncü ülkelerin gelirlerinin

azalması ülkeler arasında gelir dağılımının bozulmasına neden olur (Çimen, 1996:24).

Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri

Gümrük birliğinin kurulması, küçük piyasadan büyük piyasaya geçiş anlamı taşıdığından, ekonomilerin büyük piyasanın avantajlarını da elde etmelerine neden olur. Büyük piyasanın meydana getirdiği bu avantajlara dinamik etkiler adı verilir (İyibozkurt, 1996:8). Başka bir ifadeyle dinamik etkiler uzun dönemde gümrük birliğinin GSYİH'nın büyüme hızı üzerinde ortaya çıkardığı etkilerdir. Gümrük birliğinin dinamik etkileri; ölçek ekonomileri etkisi, yatırımları teşvik etkisi, kutuplaşma etkisi, rekabet etkisi, teknolojik ilerleme etkisi ve dışsal ekonomiler etkisi şeklinde sınıflandırılabilir;

Ölçek Ekonomileri Etkisi: Gümrük birliği yurtiçi üreticilerin daha büyük bir pazar için üretim yapmalarını sağlayacaktır. Başka bir ifadeyle gümrük birliğinin yurtiçinde üretilen malların birlik piyasalarına girişini kolaylaştırması, yerli firmaların atıl kapasitelerini kullanmalarına ya da kapasite artırımına gitmelerine yol açacaktır. Bu da ölçek ekonomilerinin iki faydasını ortaya çıkaracaktır. Birincisi firma ve endüstri ölçeğinin büyüyerek maliyetlerde ortaya çıkardığı düşüşlerdir. İkinci faydası ise ürün çeşitliliğinin artmasına neden olacaktır. Gümrük birliği öncesi yurtiçi piyasa dar olduğundan ürün çeşitliliği de az olacaktır. Gümrük birliği piyasa hacmini genişlettikçe, firmalar ölçeklerini ve ürün çeşitlerini artıracaktır. Böylece üretimde verimlilik artışları ortaya çıkacaktır (Yıldırım ve Dura, 2007:147).

Yatırımları Teşvik Etkisi: Gümrük birliğine giden ekonomilerde yatırımların artması iki kanalla ortaya çıkar. Bunlardan birincisi, gümrük birliğine bağlı olarak milli gelirden ortaya çıkan artışın tasarrufları ve yatırımları artırmasıdır. İkincisi, Gümrük birliğinin doğrudan yabancı yatırımların yeri ve büyüklüğü üzerinde değişikliklere neden olmasıdır. Ayrıca gümrük birliği, birliğe giren ülkeler arasında ticari sınırların kalkmasına neden olduğundan birlik içinde faaliyet gösteren firmalar açısından pazarlarının genişlemesine neden olarak yatırımları teşvik etkisi doğurur (Yıldırım ve Dura, 2007:146-147).

Kutuplaşma Etkisi: Kutuplaşma etkisi yoğunlaşma etkisi olarak da ele alınmaktadır. Kutuplaşma etkisi ya da yoğunlaşma etkisi, birlik üyesi ülkelerden birinde veya ülke içinde özel bir bölgede, göreceli ya da mutlak olarak, ticaret yoğunluğu yaratılması ya da üretim faktörlerinin o bölgede toplanma eğiliminde olması anlamına gelir (El-Agraa, 1999:45). Bu kapsamda coğrafi olarak merkezde olan ya da birliğin merkezi konumunda olan ülkeler kutuplaşma etkisinden daha fazla fayda sağlayacaklardır. Bu da entegrasyonun kutuplaşma etkisinin bir sonucudur (Halıcıoğlu, 1996:45).

Rekabet Etkisi: Gümrük birliğinin rekabet etkisi iki şekilde ortaya çıkar. Birincisi, Gümrük birliğinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırması sonucu rekabetin artmasıdır. Piyasalarda serbest giriş

koşuluna yaklaştıkça rekabetten beklenen yararlar artmaktadır. Diğer bir deyişle endüstrideki firma sayısı arttıkça, ortaya çıkan rekabet nedeniyle daha etkin üretim yöntemleri kullanıldığından maliyetlerde düşüşlerle birlikte ürün kalitelerinde iyileşme sağlanacaktır. İkincisi ise Gümrük birliğinin üye ülke ile birlik arasındaki dış ticareti artırmasıyla rekabetin artmasıdır (Yıldırım ve Dura, 2007:146).

Teknolojik İlerleme Etkisi: Gümrük birliği teknolojik ilerlemeyi üç yolla artırabilir. Birincisi, daha büyük bir pazarla karşılaşan yurtiçi firmaların üretim ölçeklerinin büyümesi ve ar-ge yatırımlarına daha fazla pay ayırmalarıdır. İkincisi, artan rekabetin yurtiçi firmaları daha etkin çalışma yöntemlerini bulmaya zorlaması ve böylece yurtiçi firmaların ar-ge yatırımlarını artırarak teknolojik ilerlemeye neden olmasıdır. Üçüncüsü ise gümrük birliğinden dolayı artan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının getirdiği teknolojiler, üye ülkedeki teknoloji düzeyinden daha yüksek düzeyli olduğunda ortaya çıkar. Gümrük birliğinin teknolojik ilerleme etkisi, rekabet artışına, ölçek büyümesine, yabancı sermaye yatırımlarının artışına ve teknoloji içeriğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Dışsal Ekonomiler Etkisi: Arz ve talep koşullarındaki değişmelere bağlı olarak iki grupta toplanabilen dışsal ekonomiler, işletmelerin ve endüstrilerin hem özel maliyetlerini hem de genel maliyetlerini aşağıya çekebilir. Arz koşullarına bağlı dışsal ekonomiler durumunda, bir işletmenin üretim tekniğindeki ilerleme nedeniyle maliyetlerini düşürmesi ve bu işletmenin ürettiği ürünü, satın alan diğer işletmelere daha düşük fiyattan sunması söz konusudur. Talep koşullarına bağlı dışsal ekonomiler durumunda ise, dışsal ölçek ekonomileri üretim genişlemesi olan bir endüstrideki üretim faktörlerinin gelirlerinin artması ile başlar ve türev taleplerdeki artışla devam eder. İlk endüstrideki üretim artışı, gelir-talep sarmalının oluşmasına neden olur. Bu etki bazı sektörlerin kapsamına alındığı gümrük birliği örneğinde, gümrük birliğine dahil edilmeyen sektörlerin de bu birleşmeden etkilenebileceğini ima eder. Endüstrinin optimum ölçek altında çalışması durumunda dışsal ekonomiler, optimum ölçeğe ulaşmada olumlu etkide bulunurlar. Dışsal ekonomiler, ekonomik bütünleşmeye giden üye ülke endüstrilerinde oluşması durumunda, maliyet düşürücü etkilerinden dolayı, yerli ve yabancı yatırımcılar için bir teşvik vazifesi görürler (Yıldırım ve Dura, 2007:147-148).

KAZAKİSTAN RUSYA BELARUS GÜMRÜK BİRLİĞİ ANLAŞMASI

8 Aralık 1991 tarihinde Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu'nun oluşturulması anlaşmasını imzalayarak Sovyetler Birliği'ne son vermişlerdir. 21 Aralık 1991 tarihinde Baltık Devletleri ve Gürcistan hariç, tüm eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri, son olarak da 1993 yılında Gürcistan Bağımsız Devletler Topluluğu'nu oluşturan anlaşmayı imzalamıştır. Üye ülkeler sırasıyla; Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan,

Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna devletleridir. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyeliğinden Gürcistan 17.08.2009 tarihinde Ukrayna ise 2014 yılında ayrılmıştır.

BDT pazarı bugün yaklaşık 270 milyonluk nüfusu ile dünyanın en büyük pazarları arasında yer almaktadır. 2008 yılında BDT ülkelerinin toplam ihracatı 700 milyar doların üzerine çıkarken, toplam ithalatı da 500 milyar dolara yaklaşmıştır. BDT'nun dünya ihracatındaki payı %4,4 dünya ithalatındaki payı ise % 3'tür. Dünya doğalgaz rezervlerinin %30,7'si BDT ülkelerinde bulunurken, söz konusu ülkeler aynı zamanda dünya doğalgaz üretiminin dörtte birini gerçekleştirilmektedirler. BDT ülkelerinin dünya petrol üretimindeki payı da %16'dır. 2010 yılı itibariyle BDT ülkelerindeki doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2000 yılından bu yana %543 artarak 355 milyar dolara yükselmiştir. Ancak 2012 yılı itibariyle, eski Sovyet Bloku ülkelerinden sadece Ermenistan, Gürcistan, Kırgızistan, Moldova ve Ukrayna Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi olmuşlardır.

BDT, üye ülkelerin çok yönlü işbirliğine yaklaşım farklıları ve sorunlara bölgesel çözüm arayışları gibi nedenlerden dolayı ülkeler arasında etkin bir işbirliği sağlayamamıştır. Bu nedenle bazı üyeler daha etkin işbirliği oluşturabilmek için farklı devletlerarası oluşumlara gitmişlerdir. Bu oluşumlardan birisi olan Avrasya Ekonomik Topluluğu 2000 yılında Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu ve Tacikistan tarafından kurulmuştur. 2006 yılında Özbekistan da topluluğa katılmış, ancak 2008 yılında üyeliğini askıya almıştır. Ukrayna, Moldova ve Ermenistan söz konusu toplulukta gözlemci statüsüyle katılmıştır. Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kuruluş amaçları arasında Gümrük Birliği oluşturmak, imzacı ülkelerin birbirleri ile uyumlu ekonomik politikalar yürütmesi, ortak enerji alanı oluşturmak, tarım alanında işbirliğini geliştirmek, tek pazar oluşturarak parasal entegrasyona ulaşmak, sosyal ve insani alanlarda ve göç politikalarında işbirliği içinde yer almaktadır. 2000 yılında 30 milyar dolar olan imzacı ülkeler arasındaki ticaret hacmi, 2008 yılında 123 milyar dolara yükselmiştir. 2010 yılı öncesi serbest ticaret rejimi formatında olan Avrasya Ekonomik Topluluğu, Kazakistan, Rusya ve Belarus arasında imzalanan anlaşma ile Gümrük Birliği'ne dönüşmüş böylece üçüncü ülkeler ile yapılan ticareti de kapsamaya başlamıştır. Topluluğun nihai amacı Avrupa Birliği benzeri malların, hizmetlerin, sermayenin ve işçilerin serbest dolaşımına dayanan ortak ekonomik alan oluşumunu sağlamaktır.

Gümrük Birliği'nin uygulamaya girdiği 1 Ocak 2010 tarihinden itibaren üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta Ortak Gümrük Tarifeleri (OGT) uygulanmaya başlanmıştır. OGT'lerin genellikle % 5, % 10 ve %15-20 aralığında olduğu görülmektedir. Ayrıca OGT'lerin belirlenmesinde genellikle Rusya Federasyonu'nun gümrük tarifeleri ve tarife cetvelleri esas alınmıştır (UİB, 2010). Gümrük birliği tüm ürünleri kapsamakla birlikte, Kazakistan'a OGT'ye uyum için ürün bazında değişen sürelerde, toplam 409 kalem üründe, 2015 yılına kadar geçiş dönemi imkânı

sağlanmışır. Alışık olunanın aksine, geçiş dönemi bu ürünlerde tarifelerin kademeli olarak artırılmasına ilişkindir. Bu rnler, 2008 yılı rakamlarıyla Türkiye'nin Kazakistan'a olan ihracatının %14,4'ne tekabül etmektedir.

Gümrük kontrolleri, anlaşma gereği Rusya-Belarus arasında 1 Temmuz 2010'da, Rusya-Kazakistan arasında ise 1 Temmuz 2011'de tamamıyla kaldırılmak üzere anlaşmaya varılmıştır. Gümrük kontrollerinin kaldırılmasıyla, 2015 yılına kadar Kazakistan'a düşük tarifeyle girecek, geçiş dönemi öngörülen, mallarda özellikle Çin menşeli olanlarının Rus pazarına düşük tarifeden sokulabileceği yönünde endişeleri de beraberinde getirmiştir.

Gümrük birliği yesi ülkeler arasında gümrük tarifeleri ise řu şekilde oluşmuştur; Rusya Federasyonu için mevcut tarifelerinin %82'si sabit kalmış, %14' düşmüş, %4'lk bir bölümünde artış yaşanmıştır. Belarus için mevcut tarifelerinin %75'i aynı kalmış, %7'sinde indirim olmuş, %18'inde artış kaydedilmiştir. Kazakistan içinse mevcut tarifelerinin %45'i sabit kalmış, %45'i artmış, %10'unda düşüş yaşanmıştır. Söz konusu veriler de açıkça göstermektedir ki bölgede baskın ülke konumunda olan Rusya'nın koruma oranları diğer ye ülkelerce kabul edilmiştir (DTM, 2010:1-2).

Başta Rusya olmak üzere bölge ülkelerince advalorem vergi (değer üzerinden alınan yüzde vergi) yanında birçok üründe spesifik vergi uygulamaları mevcuttur. Gümrük birliği sürecinde yeni teşkil olunan OGT'lere bakıldığında, 11.171 tarife pozisyonundan 1.962'sinin adv./spesifik ya da yalnız spesifik olarak uygulandığı görülmektedir. Örneğin, “%20 ya da her durumda 2 euro/kg'dan az değil” şeklindeki bir uygulama, gerçekte uygulanan vergi oranının %20'den daha yüksek düzeyde olmasına yol açmakta bu da dolaylı olarak örtülü bir korumacılığı ortaya çıkarmaktadır (DTM, 2010:2-3)

KAZAKİSTAN RUSYA BELARUS GÜMRÜK BİRLİğİ ANLAşMASININ KAZAKİSTAN'IN DIş TİCARETİ ÜZERİNE ETKİSİ

Dış Ticaret Kavramı

Haberler (1970: 11-14) dış ticareti, *bağımsız ülkeler veya devletler arasındaki mal ve hizmet mübadelesi'* şeklinde tanımlanmıştır. Sabuncu (2009:4) ise dış ticareti, *bağımsız ülkeler arasında belli bir dönemde gerçekleştirilen mal ve hizmet alım satımıdır* şeklinde açıklamıştır. Genel anlamda dış ticaret; bir ülkede üretilen malların, sağlanan hizmetlerin, sermayenin ve fikri mülkiyet haklarının başka ülkelerde veya bölgelerde satılması, dağıtılması veya başka şekillerde fayda yaratılması yoluyla tüketicilere veya aracılara sunulması faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır (Gültekin, 2010: 11).

Dış ticaret mal ve hizmet akımları açısından ihracat, ithalat ve transit ticaret olmak üzere üç temel başlıkta sınıflandırılmaktadır (Kaya, 2011:22-23; Kahveci, 2014:5-6).

İhracat, ulusal ekonomi sınırları içinde üretilmiş olan malların/hizmetlerin, belirli bir bedel karşılığında yurtdışına satılmasıdır (Demir, 2004:24). Başka bir ifadeyle ihracat, gümrük mevzuatı uygulanabilen serbest dolaşımında bulunan malların ve hizmetlerin, daha sonra ithal etme maksadı olmaksızın gümrük bölgesi dışına çıkarılmasıdır (Kahveci, 2014:5). Kaya (2011:22)'da ihracatı, bir malın yabancı bir ülkeye döviz karşılığında satışı şeklinde tanımlamıştır. Ülke ekonomisinin kalkınmasında ihracat önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle ülkelerde ihracatın artırılması, ithalatın azaltılması önemli hedefler arasındadır.

İthalat başka ülkelerde üretilmiş malların, ülkedeki alıcılar tarafından satın alınmasıdır (Kaya, 2011:22). Başka bir ifadeyle ithalat, ulusal ve uluslar arası kurallar çerçevesinde ülke dışında üretilmiş olan malların, bedeli ödenmek suretiyle ulusal ekonomik sınırlar içine alınmasıdır (Demir, 2004:30).

Transit ticaret, bir malın taşınma işleminin başlangıç ve bitiş noktalarının her ikisi de yabancı ülkeler olduğu ve bu ülkeler arasında yer alan ülkenin bu noktalar arasında geçişe zemin oluşturması sonucu oluşan ekonomik faaliyettir (Demir, 2005:38). Başka bir ifadeyle transit ticaret, yurt dışından veya serbest bölgede yerleşik bir firmadan ya da antrepodan satın alınan bir malın, ülke üzerinden transit olarak veya doğrudan doğruya yurt dışında veya serbest bölgede yerleşik bir firmaya ya da antrepoya satılması faaliyetidir (Kaya, 2011: 23).

Kazakistan'ın Gümrük Birliği Öncesi Dış Ticaret

Kazakistan'ın dış ticareti büyük ölçüde petrol, gaz ve demirli metallere dayanmaktadır. Söz konusu sektörlerin toplam ihracat hacmi içindeki payı yüksek orandadır. Kazakistan'ın ihracatının yaklaşık %65'ini petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Bu durum Kazakistan'ı petrol ürünleri ihracatına bağımlı ülke haline dönüştürmektedir. Örneğin, dünya petrol fiyatlarında artış sonrasında Kazakistan'ın dış ticaret hacminde oransal bazda ciddi artışa neden olmaktadır. Buna karşın, Kazakistan'ın petrol ve petrol ürünleri ihracatına yüksek bağımlılığı, bu ürünlerin fiyatlarının uluslararası piyasalarda düşüş gösterdiği yıllarda Kazakistan ekonomisi için önemli bir sorun oluşturmaktadır (Kara ve Yeşilot, 2011:220).

Kazakistan'ın Gümrük Birliği öncesi dış ticaret kalemleri incelendiğinde yıllar itibariyle oransal bazda bir artış olduğu, dış ticaret dengesi açısından da dış ticaret fazlası verdiği göze çarpmaktadır (Tablo 1).

Kazakistan'ın genel dış ticaretine baktığımızda, Tablo 1'de görüldüğü gibi 2004 yılında 20 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat, sürekli bir artış sergileyerek 2008 yılında 71 milyar dolara çıkmış ve önceki yıla göre % 50'lik bir artış göstermiştir. Buna karşın 2009 yılında ihracat hızını kaybetmiş, 2008 küresel kriz ve petrol fiyatları ile birlikte talebinde düşmesi sonucu ihracat, bir önceki yıla göre %-39,3 oranında azalmıştır. İthalat verileri ise 2009 yılı haricinde sürekli artma eğilimindedir. Tüm

dünyada olduğu gibi küresel krizden Kazakistan'da nasibini almış ve iç talepteki daralma sonucu ihracatta olduğu gibi ithalatta da azalma yaşanmıştır.

Tablo 1: Kazakistan'ın 2004-2009 Yıllar Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıllar	İHRACAT		İTHALAT		Denge	Hacim
	Değer (\$)	Değ (%)	Değer (\$)	Değ (%)		
2004	20.096	55,4	12.926	53,7	33.022	7.170
2005	27.849	39	17.352	35,8	10.497	45.201
2006	38.250	37,3	23.676	36,4	14.574	61.926
2007	47.755	24,8	32.756	38,3	14.999	80.511
2008	71.183	50	37.889	15,7	33.294	109.072
2009	43.195	-39,3	28.408	-25	14.787	71.603

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Ajansı, <http://www.stat.gov.kz> Erişim Tarihi: 09.02.2016.

Gümrük birliği öncesi Kazakistan'ın ülkeler bazında ihracat rakamları (Tablo 2) incelendiğinde en büyük payı sırasıyla İtalya, Çin ve Rusya almaktadır. Gümrük birliği ile birlikte bu payın daha da artırılması Gümrük Birliğinin de temel hedefleri arasındadır.

Tablo 2: 2004-2009 Dönemi Kazakistan'ın İhracat Yaptığı Başlıca Ülkeler (Milyon\$)

Ülkeler/Yıllar	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İtalya	3.108	4.190	6.891	7.774	11.920	6.686
Çin	1.966	2.422	3.592	5.635	7.676	5.888
Hollanda	464	877	1.704	2.464	4.638	2.222
Rusya	2.836	2.926	3.730	4.658	6.227	3.546
Fransa	1.468	2.665	3.346	3.982	5.388	3.381
İsviçre	3.760	5.509	6.721	7.475	11.281	2.668
Romanya	32	460	747	686	1.010	840
Avusturya	0.1	0.1	0.1	0.2	0.3	1.196
İspanya	281	464	968	775	896	580
Türkiye	147	156	348	934	1.903	791
Belarus	18	26	70	129	170	54
Diğer	5.999	8.154	10.133	13.243	20.074	15.343
Toplam	20.079	27.849	38.250	47.755	71.183	43.195

Kaynak: Trade Map / ITC

Gümrük Birliği öncesi Kazakistan'ın en yüksek miktarda ithalat yaptığı ülkeler arasında birinci sırayı Rusya almakta ve bunu sırasıyla Çin ve Almanya izlemektedir. Hem tarihsel hem de kültürel bağları olan Türkiye'den olan ithalatı toplam ithalatın yaklaşık %2'sine tekabül etmekte ve en yüksek ithalat yapılan ülkeler arasında 9. Sırada yer almaktadır.

Kazakistan ekonomisi yüksek düzeyde ithalata dayalı bir ekonomidir. Ülkede gerçekleştirilen üretimin büyük çoğunluğu petrol ve gaz sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Petrol sektörü yatırımlarındaki ve üretimindeki artış sermaye malları ithalatındaki artışı da beraberinde getirmektedir. Bunun bir sonucu olarak, Kazakistan'ın ithalatında en büyük payı makine ve teçhizatlar almaktadır. Ülkenin en önemli sektörlerinden olan petrolün çıkartılması ve taşınması için altyapı tesislerinin kurulmasına, mevcut tesislerin iyileştirilmesine ihtiyaç duyulmakta ve ülke çoğunlukla makine ekipmanları ithalatına gitmektedir.

Tablo 3: 2004-2009 Dönemi Kazakistan'ın İthalat Yaptığı Başlıca Ülkeler (Milyon \$)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Rusya	4.807	6.581	9.064	11.573	13.753	8.896
Çin	758	1.251	1.924	3.507	4.565	3.569
Almanya	1.052	1.298	1.809	2.585	2.572	2.041
ABD	563	1.204	1.105	1.623	1.930	1.393
Ukrayna	722	839	979	1.517	2.104	2.131
Fransa	313	291	459	705	812	460
Güney Kore	247	256	358	625	423	373
İtalya	426	679	1430	1.130	1.240	1.915
Türkiye	342	399	558	958	970	570
Özbekistan	227	254	319	538	516	304
Belarus	143	207	284	395	396	367
Diğer	3.173	4.093	5.387	7.600	8.608	6.389
Toplam	12.773	17.352	23.676	32.756	37.889	28.408

Kaynak: Trade Map / ITC

Kazakistan'ın Gümrük Birliği Dönemi Dış Ticareti

Kazakistan, Rusya ve Belarus 1 Ocak 2010 yılı itibariyle Gümrük Birliğine geçerek kendi aralarındaki gümrük duvarlarını kaldırmışlar ve diğer ülkelere karşı ortak Gümrük tarifeleri uygulamaya başlamışlardır. Buradaki temel hedeflerden bir tanesi üye ülkeler arasında var olan ticaretin daha da geliştirilmesidir.

Tablo 4: Kazakistan'ın 2010-2015 Yıllar Arasında Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıllar	İHRACAT		İTHALAT		Denge	Hacim
	Değer (\$)	Değ (%)	Değer (\$)	Değ (%)		
2010	60.270	39,5	31.126	9,6	29.144	91.396
2011	84.335	40	36.905	18,6	47.430	121.240
2012	86.448	2,5	46.358	25,6	40.090	132.806
2013	84.700	-2	48.805	5,3	35.895	133.505
2014	79.459	-6,2	41.295	-15,3	38.164	120.754
2015	45.725	-42,4	30.186	-30	15.539	75.911

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Ajansı, <http://www.stat.gov.kz>, Erişim Tarihi: 09.02.2016.

Tablo 4’de görüldüğü gibi Kazakistan’ın ihracatı 2011 ve 2012 yıllarında küresel ekonomik krizin etkisini yitirmesiyle birlikte artış gösterirken, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında ise ihracatta sırasıyla %-2, %-6, %-42,4 oranında düşüşler yaşanmıştır. 2014 yılının ikinci yarısından itibaren petrol fiyatların önemli oranda düşmesi Kazakistan’ın ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. Kazakistan’ın büyük ölçüde petrol ürünleri ihraç eden bir ülke olması ve ihracatının büyük oranda petrol ürünlerine bağımlı olması dünya petrol fiyatlarındaki düşüşten ciddi oranda negatif yönde etkilenmesine neden olmuştur. Diğer taraftan Çin ve Rusya’nın Kazakistan’ın ham petrol demir cevheri ve metalik ürünlerine olan talebinin azalması Kazakistan’ın ihracatının düşmesini daha da hızlandırmıştır (ERI, 2015). Söz konusu durumun önemini Tablo 5’de yer alan bilgiler açıklamaktadır. Tablo 5’ verileri Kazakistan’ın 2014 yılı itibariyle toplam ihracatının nerdeyse %85’inin Petrol ürünleri ve Maden sektöründen oluştuğunu göstermektedir. Bu da ekonominin ne derece bu ürünlere bağımlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bu durum Kazakistan’ın dış ticaret dengesini uluslararası mal fiyatlarındaki değişmelere karşı korunmasız hale getirmektedir.

Tablo 5: 2014 yılında Kazakistan’ın İhracatında Başlıca Ürünler (milyon\$)

Fasıl No	Tanım	Değer (\$)	Pay (%)
27	Mineral yakıtlar, mineral ürünler	60.700	76,3
72	Demir ve çelik	3.383	4,2
28	Anorganik kimyasallar	2.839	3,6
26	Metal cevherleri	2.637	3,3
74	Bakır ve bakırdan eşya	1.830	2,3
	Toplam	79.459	100

Kaynak: Trade Map / ITC

Tablo 4’te görüldüğü üzere Kazakistan’ın 2010 yılında 31 milyar dolar olarak gerçekleşen ithalatı, 2012 yılında 46 milyar dolara ulaşmış ve önceki yıla göre %25,6’lık bir artış göstermiştir. 2014 yılında ise ihracatta olduğu gibi ithalatında da bir düşüş gözlenmiş ve bu yılda toplam ithalat %15 azalmıştır. İthalatta gerçekleşen düşüşün en önemli nedenlerinden birisi yerli üreticileri korumaya yönelik ithal ikame politikalarıdır.

Tablo 6’da görüleceği üzere, 2014 yılı itibariyle Kazakistan’ın ihracatında büyük payı, sırasıyla İtalya (%20), Çin (% 12,3), Hollanda (%11) ve Rusya (%8) almaktadır. Kazakistan’ın en fazla ihracat yaptığı onuncu ülke ise Türkiye’dir. Gümrük Birliği üyesi olan Rusya, Gümrük Birliği öncesi üçüncü sırada iken beklenenin aksine Kazakistan’ın en fazla ihracat yaptığı dördüncü ülke konumuna düşmüştür.

Tablo 6: Kazakistan'ın İhracat Yaptığı Başlıca Ülkeler (Milyon\$)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İtalya	9.576	15.045	15.465	16.480	16.051	8.137
Çin	10.122	16.291	16.484	14.373	9.799	5.483
Hollanda	4.160	6.637	7.479	9.888	8.724	4.980
Rusya	3.006	7.514	6.747	5.875	6.388	4.278
Fransa	4.433	5.414	5.632	5.460	4.690	2.681
İsviçre	1.234	4.952	4.965	4.313	4.539	2.659
Romanya	1.281	2.265	3.033	2.396	3.152	1.343
Avusturya	2.528	3.876	4.955	3.614	2.854	423
İspanya	921	1.135	768	1.846	2.363	1.219
Türkiye	1.234	2.574	3.229	2.603	2.272	1.922
Belarus	41	103	90	58	61	57
Diğer	21.704	18.529	17.601	17.794	18.566	8.669
Toplam	60.240	84.335	86.448	84.700	79.459	41.851

Kaynak: Trade Map / ITC

Kazakistan dış ticarete en çok hammadde ihracatçı bir ülke olmasıyla beraber büyük ölçüde ithalatçı da bir ülkedir. Tablo 7'de görüldüğü gibi, Kazakistan'ın ithalatında en büyük payı Rusya almakta bunu Çin ve Almanya izlemektedir. Türkiye ise Gümrük Birliği öncesinde olduğu gibi dokuzuncu sıradaki mevcut yerini korumaktadır. Rusya'nın Kazakistan'ın ithalatından en yüksek payı almasındaki en önemli sebeplerin başında, iki ülke arasındaki ticareti kolaylaştırıcı uygulamalar/anlaşmalar ile çekim modeli kaynaklı olarak Rusya'nın sahip olduğu coğrafi-jeopolitik avantajını kullanması gelmektedir. Diğer taraftan, Rusya'da yaşanan kriz kaynaklı Rublenin hızlı değer kaybı, Tenge üzerinde önemli bir baskı oluşturarak, Rubledeki değer kaybı ile birlikte, Rusya'da üretilen malların ucuzlamasına ve dolayısıyla Kazakistan'a olan ithalatın artmasına yol açtığı da söylenebilir (ERI, 2015).

Tablo 7: Kazakistan'ın İthal Yaptığı Başlıca Ülkeler (Milyon\$)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Rusya	5.475	16.269	17.110	17.971	13.807	9.650
Çin	3.964	5.021	7.497	8.364	7.357	5.082
Almanya	1.828	2.082	2.270	2.455	2.314	1.985
ABD	1.315	1.716	2.119	2.155	1.993	1.422
Ukrayna	1.358	1.734	2.922	2.269	1.208	827
Fransa	501	687	584	1.032	1.085	670
Güney Kore	527	622	956	1.265	1.066	606
İtalya	1.581	1.145	960	1.036	1.039	1.176
Türkiye	616	729	786	926	1.019	741
Özbekistan	473	770	817	970	1.017	725
Belarus	251	623	675	698	773	446
Diğer	13.237	5.507	9.662	9.664	8.617	6.856
Toplam	31.126	36.905	46.358	48.805	41.295	30.186

Kaynak: Trade Map / ITC

Gümrük Birliği Anlaşmasının Kazakistan'ın Dış Ticaretine Etkisi

Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasının Kazakistan'ın dış ticaretine etkisi olup olmadığı, oldu ise ne ölçüde ve hangi yönde olduğu, hem politika belirleyiciler ve hem de Gümrük Birliği konusunda karar vericiler açısından büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışma Gümrük Birliği konusuna ilgi duyanlara, hem bilimsel bilgi üretecek hem de olası durumlara karşı da önceden önlem alınmasına ve yeni projelerin geliştirilebilmesine de ışık tutacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı, Kazakistan, Rusya Belarus arasındaki gümrük birliği anlaşmasının Kazakistan'ın dış ticaretine etkisi olup olmadığını araştırmaktır. Bu amaçla Kazakistan'ın Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemine ilişkin ihracat ve ithalat verileri incelenmiştir. İncelemede, ihracat ve ithalat verileri Gümrük birliği öncesi ve üyelik dönemi olmak üzere ikiye ayrılmış ve dönemlere ilişkin ihracat ve ithalat rakamlarının hem ülke bazında hem de toplamda (tüm ülkeler) ortalama büyüme oranları tespit edilmiştir. Elde edilen büyüme oranları hem kendi içinde hem de dönemler itibariyle karşılaştırılarak, Gümrük Birliği anlaşmasının Kazakistan'ın dış ticaretine etkisi olup olmadığı var ise ne oranda olduğu tablolarla (Tablo 8,9) gösterilmiştir.

Tablo 8: Kazakistan'ın Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrası Dönemde Yıllar İtibariyle İhracatı (Milyon \$) ve İhracattaki Ortalama Değişme

Ülkeler	Gümrük Birliği Öncesi Dönem							Gümrük Birliği Dönemi						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Ortalama %Değişim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Ortalama %Değişim
İtalya	3.108	4.190	6.891	7.774	11.920	6.686	0,2430	9.576	15.045	15.465	16.480	16.051	8.137	0,0291
Çin	1.966	2.422	3.592	5.635	7.676	5.888	0,2826	10.122	16.291	16.484	14.373	9.799	5.483	-0,0531
Hollanda	464	877	1.704	2.464	4.638	2.222	0,5281	4.160	6.637	7.479	9.888	8.724	4.980	0,0995
Rusya	2.836	2.926	3.730	4.658	6.227	3.546	0,0923	3.006	7.514	6.747	5.875	6.388	4.278	0,2051
Fransa	1.468	2.665	3.346	3.982	5.388	3.381	0,2483	4.433	5.414	5.632	5.460	4.690	2.681	-0,0677
İsveçre	3.760	5.509	6.721	7.475	11.281	2.668	0,1086	1.234	4.952	4.965	4.313	4.539	2.659	0,5045
Romanya	32	460	747	686	1.010	840	2,8442	1.281	2.265	3.033	2.396	3.152	1.343	0,1278
Avusturya	0.1	0.1	0.2	0.2	0.3	1.196	77,1870	2.528	3.876	4.955	3.614	2.854	423	-0,1042
İspanya	281	464	968	775	896	580	0,2683	921	1.135	768	1.846	2.363	1.219	0,2217
Türkiye	147	156	348	934	1.903	791	0,6858	1.234	2.574	3.229	2.603	2.272	1.922	0,1731
Belarus	18	26	70	129	170	54	0,5230	41	103	90	58	61	57	0,2033
Diğer	5.999	8.151	10.127	13.235	20.062	15.343	0,2377	18.708	22.301	23.434	17.792	18.565	8.669	-0,0975
Toplamı	20.079	27.846	38.244	47.747	71.171	43.195	0,2212	57.244	88.107	92.281	84.698	79.458	41.851	-0,0062

Tablo 8 ve 9'da yer alan, Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dış ticaret rakamları (ihracat-ithalat) birlikte değerlendirildiğinde, Gümrük Birliğinin Kazakistan'ın dış ticaretine pozitif anlamda ciddi bir etki yapmadığı kanaati güçlenmektedir.

Gümrük Birliğinin Kazakistan'ın ihracatı üzerine etkisini görmek amacıyla Gümrük Birliği ülkelerine olan ihracat rakamları toplam ihracat rakamları ile karşılaştırılmıştır. Gümrük Birliği öncesinde Kazakistan'ın Rusya'ya olan ihracatı ortalama % 9,23 oranında, Belarus'a olan ihracatı ise %52 oranında büyüme göstermiş, buna karşın toplam ihracat

rakamları ortalama %22 oranında artmıştır. Bu durum Gümrük Birliği oluşmadan önce Kazakistan'ın Rusya'ya yapmış olduğu ihracattaki büyümenin diğer ülkelere göre düşük oranda seyrettiğini buna karşın Belarus'a yapmış olduğu ihracatın diğer ülkelere kıyasla yüksek oranda büyüme gösterdiğini ortaya koymaktadır (Tablo 8).

Kazakistan'ın ihracat rakamlarındaki yıllar itibariyle büyüme oransal bazda gösterilmiştir. İhracat rakamlarındaki oransal büyüme, 2008 Dünya Ekonomik Krizi ve 2014 yılındaki Dünya Petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle, olumsuz yönde etkilenmiştir. 2014 yılındaki düşüşe neden olan en önemli faktör, Kazakistan'ın ihracatının büyük oranında petrol ürünlerine bağımlı olmasıdır. Dünya petrol fiyatlarındaki düşüş Kazakistan'ın ihracatını ciddi oranda olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer taraftan, Kazakistan'ın ham petrol, demir cevheri ve metalik ürünlerine olan dış talebinin azalması, Kazakistan'ın ihracatının düşmesini daha da hızlandırmıştır. Tablo 8'de görüleceği üzere Kazakistan'ın ihracatı Gümrük Birliği öncesi dönemde % 22 oranda yıllık ortalama büyüme gösterirken, üyelik döneminde %-0,062 oranda azalmıştır.

Tablo 9: Kazakistan'ın Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrası Dönemde Yıllar İtibariyle İthalatı (Milyon \$) ve İthalattaki Ortalama Değişme

Ülkeler	Gümrük Birliği Öncesi Dönem							Gümrük Birliği Dönemi						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Ortalama %Değişim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Ortalama %Değişim
Rusya	4.807	6.581	9.064	11.573	13.753	8.896	0,1717	5.475	16.269	17.110	17.971	13.807	9.650	0,3081
Çin	758	1.251	1.924	3.507	4.565	3.569	0,4189	3.964	5.021	7.497	8.364	7.357	5.082	0,0892
Almanya	1.052	1.298	1.809	2.585	2.572	2.041	0,1690	1.828	2.082	2.270	2.455	2.314	1.985	0,0222
ABD	563	1.204	1.105	1.623	1.930	1.393	0,2872	1.315	1.716	2.119	2.155	1.993	1.422	0,0390
Ukrayna	722	839	979	1.517	2.104	2.131	0,2556	1.358	1.734	2.922	2.269	1.208	827	-0,0089
Fransa	313	291	459	705	812	460	0,1523	501	687	584	1.032	1.085	670	0,1315
G.Kore	247	256	358	625	423	373	0,1479	527	622	956	1.265	1.066	606	0,0903
İtalya	426	679	1.430	1.130	1.240	1.915	0,4264	1.581	1.145	960	1.036	1.039	1.176	-0,0447
Türkiye	342	399	558	958	970	570	0,1764	616	729	786	926	1.019	741	0,0535
Özbekistan	227	254	319	538	516	304	0,1219	473	770	817	970	1.017	725	0,1275
Belarus	143	207	284	395	396	367	0,2279	251	623	675	698	773	446	0,2568
Diğer	3.173	4.074	5.371	7.530	8.534	6.389	0,1773	6.134	6.612	7.842	9.663	8.617	6.856	0,3671
Toplamı	12.773	17.333	23.660	32.686	37.815	28.408	0,2023	24.023	38.010	44.538	48.804	41.295	30.186	0,0854

Tablo 8'de görüldüğü gibi, Gümrük Birliği sonrasında Kazakistan'ın Rusya'ya olan ihracatı, ortalama %20 oranında büyümüştür. Bu oran toplam ihracattaki büyümeye kıyasla yüksek görülmektedir. Fakat Kazakistan'ın Rusya'ya olan ihracat rakamlarında, öncesi ve üyelik dönemleri (rakamsal değerlerini) dikkate alındığında önemli derecede bir farkın olmadığı anlaşılmaktadır. Ulaşılan söz konusu sonuçlar, 2008 Ekonomik Krizi sonrasında düşen ihracat rakamlarının temel alınmasından kaynaklı, sanal bir büyüme olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Diğer taraftan, Kazakistan'ın Belarus'a olan ihracat rakamları üyelik döneminde % 20 oranda büyüme gösterirken üyelik öncesi dönem verilerine kıyasladığında %32 oranda ihracatta bir azalma olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu bulgu, Gümrük Birliği anlaşmasının Kazakistan'ın ihracatını artırıcı yönde etki meydana

getirmediği yönünde sonuç üretmiştir. Başka bir ifadeyle, Gümrük Birliği anlaşmasının, Kazakistan'ın üye ülkelere olan ihracatını artırıcı yönde etki etmediği yönünde sonuç üretmiştir.

Analiz döneminde, 2008-2009 yılları göz ardı edildiğinde ithalat verileri sürekli artma eğilimindedir. Tüm dünyada olduğu gibi küresel ekonomik krizden Kazakistan'da etkilenmiş, iç talepteki daralma sonucu ihracatta olduğu gibi ithalatta da azalma yaşanmıştır. Tablo 9'da görüldüğü gibi, Kazakistan'ın ithalatı, Gümrük Birliği öncesi dönemde ortalama %20, üyelik döneminde ise ortalama %0,085 oranında artış göstermiştir.

Gümrük Birliği öncesi dönemde Kazakistan'ın Rusya'dan yapmış olduğu ithalat ortalama %17,17 oranında, Belarus'dan yapılan ithalat ise %22,79 oranda artmış olmasına karşın toplam ithalat rakamları (tüm ülkeler için) ortalama %20,23 oranında büyüme göstermiştir. Bu durum, Kazakistan'ın ithalat yaptığı ülkeler içinde, yıllara göre, Gümrük Birliği oluşmadan önce Rusya'dan yapmış olduğu ithalattaki büyümenin diğer ülkelere göre düşük oranda seyrettiğini buna karşın Belarusa'dan yapmış olduğu ithalatın diğer ülkelere göre yüksek oranda büyüme gösterdiğini ortaya koymaktadır. Gümrük birliği öncesi Kazakistan'ın Rusya'dan olan ithalatının diğer ülkelere yapılan ithalat oranındaki büyümeye kıyasla, düşük oranda artış gösterdiğini ortaya çıkarmıştır (Tablo 9).

Kazakistan'ın Gümrük Birliği sonrası üye ülkelerden yapmış olduğu ithalat miktarları ve ithalattaki yıllara ilişkin oransal büyümeler birlikte değerlendirildiğinde, Kazakistan'ın üye ülkelere yapmış olduğu ithalat, toplam ithalattaki artış oranına kıyasla daha fazla oranda gerçekleşmiştir. Tablo 9'da görüleceği üzere, Kazakistan'ın Rusya'dan yapmış olduğu ithalat üyelik döneminde yıllık ortalama %30 oranda artış gösterirken diğer ülkeler bu oran altında seyretmiştir. Kazakistan'ın Rusya'dan yapmış olduğu ithalatın rakamsal verileri analiz edildiğinde, Gümrük Birliği öncesi dönemde ortalama 9.112 Milyon \$, üyelik döneminde ise 13.380 Milyon \$'lık ithalat gerçekleşmiştir. Bu artışın en önemli sebeplerinden birinin, Kazakistan ve Rusya arasında Gümrük birliği anlaşması kapsamında uygulanan ticareti kolaylaştırıcı uygulamalar ve anlaşmalar olduğu söylenebilir. Ayrıca Rus Rublesinin Kazak Tengesi karşısında değer kaybetmiş olması da önemli bir etken olmuştur. 2014 yılından itibaren Rubledeki değer kaybı Rusya'nın ürettiği malların ucuzlamasına ve dolayısıyla Kazakistan'a olan ithalatın artmasına yol açmıştır. Diğer taraftan Rusya Kazakistan'ın tüketim malları talebinin %70'ini karşılamaktadır. Rusya ile Kazakistan arasındaki fiyat farklılıkları, birçok Kazak vatandaşının Rusya'dan alışveriş yapmasına sebep olmuştur. Gümrük Birliğinin diğer üye ülkesi Belarusa'dan olan ithalatın rakamları değerlendirdiğinde, üyelik döneminde yapılan ithalat miktarının ortalama %25 oranında büyüme kat etmiş olduğu görülmüştür. Kazakistan'ın üye ülkelere yapmış olduğu ithalatın tutarları açısından analizi yapıldığında, toplam ithalattaki büyümeye kıyasla üye ülkelere yapılan ithalatın miktarlarında özellikle üyelik sonrası bir artış olduğu göze çarpmaktadır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar bir bütün olarak değerlendirdiğinde, Gümrük Birliğinin Kazakistan'ın üye ülkelere olan ithalatını artırıcı yönde bir etki yaptığı kanaatine ulaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Tablo 8 ve 9 verileri birlikte değerlendirdiğinde, Gümrük Birliği anlaşmasının Kazakistan'ın üye ülkelere olan ihracatını artırıcı yönde bir etki yapmadığı, buna karşın üye ülkelere yapılan ithalatı göreceli olarak artırıcı yönde bir etki yaptığı kanaatine ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle, Gümrük Birliği anlaşması Kazakistan'ın dış ticaretini ithalat yönünden artırıcı etki yapmıştır.

SONUÇ

Ekonomik bütünleşmeler, birleşme içinde olan ülke ekonomilerine serbestlik sağlayıp, ticarete engel oluşturan kısıtlamaları ortadan kaldırarak, daha geniş bir pazara üretim yapmak ve büyük ölçeklerde üretim imkânı sağlayabilmek amacı ile oluşmaktadır. Birlik içinde yer alan ülkeler işbölümü ve ortak tarifeler ile diğer ülkelere karşı, ortaklaşa hareket etme imkanı yakalamaktadırlar. Kendi aralarındaki ticareti serbestleştirip, birlik dışı ülkelere karşı ticaret engelleri koyarak karşılıklı olarak avantaj sağlamayı hedeflemektedirler.

Bu çalışmada Kazakistan Rusya Belarus Gümrük birliği anlaşmasının Kazakistan'ın dış ticareti üzerine etkileri incelenmiştir. Gümrük birliği anlaşmasının Kazakistan'ın dış ticaretine ithalatı artırıcı yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemde yıllar itibariyle Kazakistan'ın dış ticareti oransal anlamda büyüme kaydetmiştir. Bu oransal büyüme Gümrük Birliği döneminde ithalat yönünde artmış ve bu artış ticaret saptırıcı etki yönünde kendini göstermiştir.

Araştırma bulguları aynı zamanda Gümrük Birliğinin Kazakistan'ın ekonomik gelişimine ciddi katkı sağlamadığını göstermiştir. Üçüncü ülkelere karşı oluşturulan gümrük duvarlarının daha çok birlik içindeki diğer üye ülkelere katkı sağladığı, Kazakistan'ın birlik içindeki üyelere yönelik ihracatında üyelik döneminde oransal bazda ilave bir katkı sağlamadığını ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında, kriz dönemleri (Küresel Mali Kriz ve 2014 yılında Petrol Fiyatlarındaki gerilemeye bağlı gelişen bölgesel kriz) hariç Kazakistan'ın dış ticaretinin yıllar itibariyle oransal bazda büyüme gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Kazakistan'ın ekonomik yapısının ihracat bazında hammadde ticaretine dayandığı ve bu ticaretin de büyük oranda Petrol ve Maden ürünlerine dayalı olduğu, ve buna bağlı olarak ekonomik kırılganlığının yüksek olduğu görülmüştür. Özellikle politika belirleyicilerin bu durumu dikkate alarak, ekonomik kırılganlığı azaltıcı yönde tek sektöre (ürün ya da ürün grubuna) bağlı üretim ve ekonomi anlayışından bir an önce çıkacak farklı ürün gruplarının yer aldığı rekabet gücü yüksek ürünlerin ülkede üretilmesi ve

pazarlanabilmesi için çalışmalar başlatılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Çalışmada öne çıkan başka bir husus da Kazakistan'ın dış ticaret fazlası veren bir ülke olmasıdır. Bu durum Kazakistan ekonomisine ilişkin politika belirleyiciler için ciddi fırsatlar sağlamaktadır. Ticaret fazlası verme avantajından faydalanarak mevcut kaynakların katma değeri yüksek teknolojilere yönlendirilmesi ülkenin hammadde ticaretine bağlı ihracat yapısının uzun dönemde değişmesine ve ekonominin daha da güçlenmesine imkan sağlayacak ve ülkenin kriz dönemlerinde finansal kırılganlığını da aşağı çekecektir.

Çalışma bulguları, Gümrük Birliğinin Kazakistan ekonomisine etkilerinin derinlemesine araştırılması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Kazakistan, gümrük birliğinden beklediği dış ticareti artırıcı anlamda pozitif beklentiyi yakalayamamıştır. Bu durumun nedenlerinin araştırılması da ayrı bir çalışma konusu olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca Kazakistan'ın Gümrük birliğinden beklediği olumlu etkileri görmemesinin olumsuz etkilerinin de araştırılması gerekmektedir.

Gümrük birliği anlaşmasının uzun dönemde Kazakistan'da doğrudan yabancı yatırımları artırabileceği, görece olarak teknolojisi yeni olan firmaların faaliyete geçebileceği kanışı güçlenmektedir.

KAYNAKLAR

Akgül, A. ve Çevik O. (2005) İstatistiksel Analiz Teknikleri, SPSS'te İşletme Yönetimi Uygulamaları, Ankara: Emek Ofset Ltd. Matbaası.

Altunışık, Remzi, R. Coşkun, S. Bayraktaroğlu ve E. Yıldırım (2010) Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık (6.Baskı).

Çimen, Ahmet (1996). Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri. Ankara: Seçkin Yayınları.

Demir, Musa (2004), Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, Ankara: Detay Yayıncılık.

Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), (2010). "BDT ve Rusya-Kazakistan-Belarus Gümrük Birliğine İlişkin Çalışma Raporu" Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Şubat 2010, <http://katiad.net/bilgi.php?id=rusya-kazakistan-belarus> (28.06.2011)

Dış Ticaret Müsteşarlığı. <http://www.foreigntrade.gov.tr>

Doğan, Naci (2004). "On Yıllık Dönemde Gümrük Birliği'nin Etkileri Ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme" Mevzuat Dergisi, Temmuz 2004, Yıl:7, Sayı:79. (<http://www.mevzuatdergisi.com/2004/07a/02.htm>) (28.06.2011)

El-Agraa, Ali M.(1999). Regional Integration Experience, Theory and Measurement. Second Edition, London: Macmillan Press,

ERI (2015). “Kazakistan’ın Dalgalı Döviz Kuru Sistemine Geçişi”, Ahmet Yeseyi Üniversitesi e-bulletin No 31, Almaty.

Gültekin, Sadettin (2010). “Dış Ticarete Haksız Rekabet: Damping”, Rize Üniversitesi FMR Dergisi, Cilt.10, Sayı.1, s: 10-18.

Gümrük Müsteşarlığı. <http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/Sayfalar/GumrukBirliigi.aspx> (Erişim T: 04.07.20011)

Haberler, Gottfried (1970). Dış Ticaret Teorisine Genel Bir Bakış, (Çev.) Mumcu Necati, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No. 1503.

Halıcıoğlu, Ferda (1996). “Ekonomik Entegrasyonların Etkileri ve Ölçme Yöntemleri: Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Alternatifleri İçin Uygulamalar”. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.

İyibozkurt, Erol (1996). Türkiye-AB Gümrük Birliği. Bursa: Ezgi Yayınları.

Kahveci, Ata (2014). Dış Ticaret Kapsamında Medikal Turizm ve Medikal Turizm Teşviklerinin Etkinliğinin İncelenmesi: Alanya Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Kara, Abdulvahap ve Okan Yeşilot (2011). Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Kaya, Ferudun (2011), Dış Ticaret İşlemleri Yöntemi, İstanbul: Beta Yayıncılık, 3.Baskı.

Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Ajansı, <http://www.stat.gov.kz> Erişim Tarihi: 09.02.2016.

Nakip, Mahir (2008). Pazarlama Araştırmalarına Giriş. Ankara: Seçkin Yayınları (3.Baskı).

Sabuncu, Birsal (2009). Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Trade Map / ITC

Türk Kazak Ticari Ekonomik İlişkiler. <http://www.kazakhstan-turkey.com/turkiyeileticaret.htm> (Erişim tarihi: 28.06.2011)

UİB Ar-Ge, (2010). “Rusya-Belarus-Kazakistan Gümrük Birliği Anlaşması”. <http://uibrussia.org/tr/pdf/BDT%20GUMRUK%20BIRLI GI.pdf> (28.06.2011).

Yıldırım, Ertuğrul ve Cihan Dura (2007). “Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış”. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ocak-Haziran 2007, Sayı: 28, s: 141-177.